

4. Dospikhov B.A. (1985). *Metodika polevogo opyta (s osnovami statisticheskoy obrabotki rezultatov issledovaniy)* [Methods of field experience (with the fundamentals of statistical processing of the results of research)] Moskva: Agropromizdat Publ., 351 p. (in Russian).
5. Yeshchenko V.O., Kopytko P.H., Kostohryz P.V., Opryshko V.P. (2014). *Osnovy naukovykh doslidzhen v ahronomii: pidruch.* [Basic scientific research in agronomy: textbook]. Vinnytsia: PP «TD «Edelveis i K» Publ., 332 p. (in Ukrainian).
6. Levandovskiy G.S. (1984). *Metodicheskie ukazaniya po selektsii i semenovodstvu kalenduly lekarstvennoy* [Guidelines for the selection and seed calendula]. Moskva: VILR Publ., 21 p. (in Russian).
7. Tkachenko V.M. (2009). *Metodyka provedennia ekspertyzy sortiv nahidok likarskykh (Calendula officinalis L.) na vidminnist, odnoridnist i stabilnist Kyiv.* – 8 s. [Elektronic resource] available at: <http://sops.gov.ua/uploads/files/documents/Metodiki/63.pdf> (in Ukrainian).
8. Porada O.A. (2007). *Metodyka formuvannia ta vedennia kolektsii likarskykh roslyn* [Methods of forming and maintaining collections of medicinal plants]. Poltava: PDAA Publ., 50 p. (in Ukrainian).
9. Khalafyan A.A. (2007). *Statistica 6. Statisticheskyy analiz dannykh* [Statistica 6. Statistical analysis of the data] Moskva: Binom-Press Publ., 512 p. (in Russian).
10. Melnychuk R.V.; edit. Nikolaienko S.M. (2015). *Oznaky dekoratyvnosti zrazkiv kolektsii rodu Calendula L. Doslidnoi stantsii likarskykh roslyn* [Signs collection of decorative designs genus *Calendula L.* experimental station of medicinal plants]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy* [Scientific Bulletin of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine], Seriya «Ahronomiia» [Series «Agronomics»] Kyev: VTsNUBiP Ukrainy Publ., Iss. 210, Part. 1, pp. 319–327 (in Ukrainian).

УДК 578.85/86

ВІРУСНІ ХВОРОБИ КАКТУСІВ (*CACTACEAE* JUSS.)

Т.П. Мудрак¹, Г.В. Коротєва², В.П. Поліщук²

¹ Інститут продовольчих ресурсів НААН

² Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ННЦ «Інститут біології»

Наведено основні біологічні характеристики вірусів, що уражують рослини родини *Cactaceae* Juss., їх географічне поширення та історію відкриття деяких видів. Описано генетичні відмінності деяких азійських та європейських ізолятів потексвірусів та особливості розвитку моно- та коінфекції у різних видів кактусів. Розглянуто практичне значення кактусових для квітникарської галузі та наведено приклади використання (у медицині та фармацевтичній промисловості) біологічно активних речовин, виділених з цих рослин. Обґрунтовано, що окрім вжиття агротехнічних заходів, обов'язковою ланкою системи захисту від вірусних хвороб кактусів має бути своєчасне застосування сучасних методів їх діагностики та встановлення різноманіття вірусів, що циркулюють в колекціях наукових установ.

Ключові слова: віруси кактусів, X-вірус кактуса.

Родина *Cactaceae* Juss., згідно із класифікацією (Mizrahi et al., 1997), налічує близько 220 родів та 3000 видів рослин. Кактуси з моменту свого відкриття у XV ст. завоювали велику популярність серед ботаніків, колекціонерів та садівників завдяки

незвичному і декоративному зовнішньому вигляду.

Вченими було доведено, що кактуси також мають безліч корисних властивостей. Завдяки високому вмісту алкалоїдів та інших біологічно активних речовин кактуси широко застосовуються в медицині та фармацевтичній промисловості (Апоор А.

Shetty et al., 2012). У офіційній медицині кактуси використовують для лікування серцево-судинних, невралгічних захворювань. Наприклад, екстракт пелюсток і стебел селеніцереуса (*Selenicereus grandiflorus*) має спазмолітичну дію і підсилює кровопостачання. Сік опунції звичайної (*Opuntia vulgaris*) проявляє в'язучу дію за розладів кишечника. Слизовий сік деяких видів опунції допомагає у разі хвороб печінки, а витяжка з коріння має сечогінні властивості. Британські фармакологи вказують на кровоспинну і ранозагоювальну дію препаратів опунції, а також рекомендують їх для лікування аденоми передміхурової залози. Екстракт рослин *O. streptacantha* може знижувати рівень ліпідів і вміст цукру в крові, що надає змогу використовувати його під час лікування діабету. Увагу психіатрів і психотерапевтів, як і раніше, привертає алкалоїд мескалін, що міститься в *Lophophora williamsii*, як можливий засіб для лікування психічних розладів. Крім психотропної дії, у цієї рослини виявлено антисептичні, протизапальні й тонізуючі властивості.

Значне різноманіття кактусів, їх різко відмінні еколого-біологічні особливості спричиняють низку труднощів, насамперед щодо вирощування цих рослин у захищеному ґрунті.

Оскільки рослини кактусів часто розмножуються вегетативно і роками розміщуються в одному приміщенні, вони можуть бути резервуарами для різноманітних патогенів. Серед різноманіття захворювань кактусів особливе занепокоєння викликають ті, що мають вірусну природу. Зниження декоративності та якості рослин кактусових, що вирощуються в промислових масштабах, унаслідок вірусного ураження може зробити культуру нерентабельною та скоротити видовий склад колекцій. Незважаючи що роботи із вивчення вірусів кактусів з'явилися ще в 50-х роках минулого століття, ця проблема ще й досі містить безліч «білих плям» і є актуальним предметом наукових досліджень.

Вперше симптоми вірусного ураження кактусів були описані у 1955 р. (Amelunxen,

1955). Було виділено та охарактеризовано X-вірус кактуса (*Cactus virus X, CVX*). Цей вірус належить до родини *Alphaflexiviridae* роду *Potexvirus*. Віріони *CVX* – гнучкі, без оболонки, як правило, звивисті, з модальною довжиною 520 нм і діаметром 13 нм, мають центральний канал. Пізніше було доведено, що геномом вірусу є молекула лінійної одноланцюгової РНК позитивної полярності, 5'-кінець якої кеповано, а на 3'-кінці розміщується полі-(А) послідовність (Milicic et al., 1966). Геном складається з 6614 нтд і має сім відкритих рамок зчитування (ORF). Організація геному *CVX* є аналогічною до інших потексвірусів: у ORF 1 закодовано інформацію про вірусну репліказу з метилтрансферазним, геліказним і полімеразним мотивами. Дві відкриті рамки зчитування (ORF 6 і ORF 7) розташовуються окремо – всередині ORF 1. Три відкриті рамки зчитування, що перебиваються (ORF 2, 3 і 4), утворюють потрійний блок генів, характерний для потексвірусів, і кодуєть білки з молекулярною масою 25, 12 і 7 кД відповідно. Ці білки є необхідними для транспорту вірусу між клітинами; а ORF 5 кодує білок оболонки з молекулярною масою 24 кД.

Перебіг захворювання, обумовленого *CVX*, у рослин *Opuntia vulgaris*, *Austrocyllindropuntia cylindrica*, *Pereskia saccharosa*, *Schlumbergera bridgesii*, *Epiphyllum* sp., *Cereus* sp., *Echinopsis* sp., *Zygocactus* sp., *Ferocactus acanthodes*, *Echinocereus procumbens* часто буває безсимптомним (Lastra et al., 1976). Крім кактусів, вірус здатний уражувати рослини родин *Amaranthaceae*, *Caryophyllaceae* та *Chenopodiaceae*.

Як правило, за ураження кактусів вірусами симптомів інфекції не спостерігається (Bercks, 1971), проте іноді можуть виникати чіткі зовнішні ознаки ураження. Так, у 1974 р. у процесі встановлення *CVX*-інфекції у рослині *Ferocactus acanthodes* у Сан-Бернардіно (штат Каліфорнія, США) була відмічена поява на стеблах рослин симптомів у вигляді кілець, некрозів, системної крапчастості та деформації стебел. Було встановлено, що інфікування *CVX* ягідного кактуса *Ferocactus* sp. може спри-

чиняти деформацію тканин, сформованих після ураження, та карликовість (Attathom et al., 1978). Ураження кактусів *Oputina ficus-indica* CVX у Тайвані зумовлювало появу невеликих хлоротичних плям на стеблі та уповільнення росту рослин (Chessin, 2002).

Унаслідок зараження кактусів CVX відбувається утворення великих спірале- або веретеноподібних включень, переважно у зовнішніх шарах клітин інфікованих рослин. Такі включення легко відрізнити від кристалічних і сферичних включень оксалату кальцію, виявлених в епідермальних шарах стебла *Opuntia* sp. За ураження CVX може спостерігатися поява включень, подібних до перерваних веретен, спіралей, кілець, ниток, багатогранників та X-тіл (Бойко та ін., 1972). Такі включення можуть мати діагностичне значення за відсутності у рослин зовнішніх симптомів ураження (Attathom et al., 1978).

З рослин *Zygocactus* sp. було виділено ізолят вірусу B1, який був морфологічно і серологічно подібний до вірусу кактуса, описаного раніше (Brandes et al., 1959). Пізніше вчені запропонували живити назву «X-вірус кактусу» для всіх ниткуватих вірусів кактусів, подібних до X-вірусу картоплі — (*Potato virus X*, PVX) (Brandes et al., 1962).

У 1966 р. було визначено, що ізоляти CVX проявляли різну вірулентність у рослинах (Milicic et al., 1966). Вченими також було встановлено, що досліджені ізоляти CVX були подібні за морфологією, але відрізнялися серологічно. Так, ізолят B1, виділений із *Zygocactus* sp., і чотири ізоляти з *Opuntia* sp. були серологічно спорідненими. Поряд із тим ізолят K11 з рослини *Schlumbergera bridgesii* та ізолят CC10 з *Opuntia* sp., виявлені у США, мали лише віддалену серологічну спорідненість з іншими ізолятами CVX. Тому була висловлена думка, що штами CVX B1, K11 і CC10 слід розглядати як окремі види вірусів: X-вірус опунції (*Opuntia virus X*, OpVX), X-вірус шлюмбергери (*Schlumbergera virus X*, SchVX) та X-вірус зигокактуса (*Zygocactus virus X*, ZyVX) (Milicic et al., 1966).

Перше повідомлення про OpVX датується 1962 р. Вірус був ідентифікований у рослин *Opuntia basilaris* (Chessin et al., 1962). Перебіг захворювання, зумовленого OpVX, у рослин *Opuntia vulgaris* та *Austrocylindropuntia cylindrica* часто буває безсимптомним (Duarte et al., 2008). Проте за експериментального ураження рослин *Opuntia* виникають місцеві некротичні реакції на їх стеблах.

Пізніше з гібрида різдвяного кактуса (*Zygocactus X Schlumbergera*) без видимих симптомів ураження виділили вірус зигокактуса (*Zygocactus virus*, ZyV), який серологічно відрізнявся від CVX (Casper et al., 1969).

У 1972 р. було встановлено інший потексвірус — ZyVX, ізольований з рослин *Zygocactus truncatus* у Міссулі (штат Монтана, США). У рослин *Zygocactus truncatus* симптоми ураження проявлялися у вигляді почервоніння пагонів (Giri, 1983). Цей вірус відрізнявся від B1 ізоляту CVX і ZyV за колом рослин-хазяїв і був віддалено серологічно споріднений з PVX і CVX, за винятком ZyV (Giri, 1983). Наразі не існує даних щодо нуклеотидних послідовностей ZyVX або ZyV, тому таксономічний статус цих двох вірусів залишається остаточно не визначеним. Слід зауважити, що ZyV у більш пізніх роботах фігурує під назвою SchVX (Casper et al., 1969). Також цей вірус був виявлений у Європі та Бразилії (Sanchez et al., 2015).

За порівняння повних нуклеотидних послідовностей OpVX (AY366209), ZyV (AY366208) та SchVX (AY366207) було встановлено, що вони значно відрізняються один від одного (<67% ідентичності) і не можуть бути різними штамми одного виду (Koenig et al., 2004). Було вирішено зберегти назви, прикріплені до послідовностей, і у майбутньому розглядати їх як п'ять споріднених видів у межах роду.

У Тайвані 2007 р. у зразках рослин п'ятаї (*Hylocereus* sp.) було встановлено наявність антигенів CVX. Проте під час проведення ПЛР-аналізу був отриманий неспецифічний фрагмент розміром 150 п.н., а не очікуваний фрагмент кДНК CVX

(Lu, 2007). Подальші дослідження дали змогу отримати подібний фрагмент для *ZyVX*. З пітайї було отримано і охарактеризовано вірусний ізолят, що отримав назву *ZyVX-P39* (Мао et al., 2007). Інший зразок пітайї, який також тестували на наявність *CVX*, окрім фрагмента кДНК *CVX*, дав несподіваний продукт зворотно-транскрипційної полімеразної ланцюгової реакції (ЗТ-ПЛР) — 300 п.н. (Lu, 2007). Результати секвестрування засвідчили, що цей фрагмент кДНК не відповідав нуклеотидним послідовностям геному *CVX* або *ZyVX*, але послідовність мала високу подібність до інших потексвірусів. Згідно з критеріями роду *Potexvirus* P37, ізолят був визначений як X-вірус пітайї (*Pitaya virus X*, *PiVX*).

Отже, нині відомо п'ять вірусів з роду *Potexvirus* родини *Alphaflexiviridae*, які уражують кактуси: *Cactus virus X*, *Opuntia virus X*, *Schlumbergera virus X*, *Zygocactus virus X* та *Pitaya virus X* (Adams et al., 2004).

Останнім часом з'являються повідомлення не лише про моноінфекцію кактусів, спричинену одним вірусом, але і про випадки змішаної інфекції *CVX*, *OpVX*, *SchVX* і *ZyVX* за різних комбінацій. Зокрема, в Бразилії за змішаної інфекції у кактусових (*OpVX* + *CVX* — у *Opuntia tuna*; *CVX* + *PiVX* — у *Hylocereus undatus* та *SchVX* + *CVX* — у *Schlumbergera truncate*) були зареєстровані симптоми мозаїки і хлоротичні плями (Duarte et al., 2008). Отже, зовнішні прояви вірусної інфекції у кактусів можуть залежати не лише від умов навколишнього природного середовища, а й від наявності змішаної інфекції.

У США 1961 р. було виявлено новий вірус кактусів (Milbrath, 1961). Першим і єдиним ізометричним вірусом, який виявили у видах родини кактусових, є вірус кактуса сагуаро (*Saguaro cactus virus*, *SgCV*), що належить до роду *Carmovirus* родини *Tombusviridae*. Вірус кактуса сагуаро спочатку був виділений з кактусів, що вирощувалися в захищеному ґрунті (Milbrath, 1972), а в 1965 р. — з дикорослих кактусів *Carnegiea gigantea* у штаті Арізона, США (Bourque et al., 1998), а саме, 52 осо-

бини зі 131 кількості відібраних рослин, тобто 40% були інфіковані *SgCV*. Цей вірус має такі характеристики: віріони без оболонки, мають ізометричний тип симетрії. Діаметр вірусної частки становить 32 нм. Геном — лінійна одноланцюгова молекула РНК позитивної полярності, довжиною 3879 нтд (Weng et al., 1997). Вона містить п'ять відкритих рамок зчитування: P26, P37, P6, P9 і P86, розташованих у напрямку — від 3'-кінця до 5'-кінця, що відповідно кодує п'ять основних поліпептидів масою 26, 37, 6, 9 і 86 кД. Білки масою 6 і 9 кД є білками руху, 26 і 86 — відповідають за реплікацію вірусу, а білок масою 37 кД є капсидним. Здебільшого віріони накопичуються у відростках, квітах та плодах кактусів. У природних умовах уражуються рослини *Carnegiea gigantea* та *Chamaecereus sylvestrii*. Перебіг захворювання, як правило, безсимптомний.

Окрім потексвірусів та кармовірусів, описано чотири тобамовіруси, що здатні уражувати кактуси. Вірус опунції Саммонса (*Sammons Opuntia tobamovirus*, *SOV*) став першим тобамовірусом, виявленим у кактусах. Цей вірус було виявлено 1961 р. у рослинах *Opuntia engelmannii*, штат Арізона (Sammons, 1961). Він належить до роду *Tobamovirus*, родини *Virgaviridae*. Віріони мають паличкоподібну форму, без оболонки, довжиною 317 нм і діаметром 18 нм. Перебіг розвитку інфекції, спричинений цим вірусом, у *Opuntia engelmannii* та деяких інших видах *Opuntia* — безсимптомний. Хоча амінокислотний склад капсидного білка досліджено, нуклеотидна послідовність цього вірусу досі не встановлена (Gibbs, 1977).

Високопатогенний штам вірусу тютюнової мозаїки (*Tobacco mosaic virus*, *TMV*) був виділений з дикорослого кактуса *Opuntia basilaris* у штаті Арізона (Giri et al., 1975). Отримана антисироватка до цього вірусу позитивно прореагувала із звичайним штамом *TMV*. Реакція рослин-індикаторів на ураження цим вірусом була такою: жовта плямистість — *Nicotiana sylvestris* і системна інфекція — *Chenopodium quinoa*, а у виду *Nicotiana glutinosa*, *Nicotiana tabacum*

«*Xanthi-nc*» та *Datura stramonium* цей патоген викликав розвиток локальних уражень, подібно до штаму U-1 BTM. За допомогою методу біологічного тестування було встановлено, що цей вірус є новим штамом *TMV*, а саме — штамом вірусу тютюнової мозаїки, який уражує кактус *Opuntia basilaris* (*Beavertail cactus strain of TMV*).

У 2006 р. у Корей було виявлено вірус помірної крапчастості кактусів (*Cactus mild mottle virus, CMMoV*). Вірус було виділено з рослини *Gymnocalycium mihanovichii*, прищепленої на *Hylocereus trigonus* (Min et al., 2006). Усі інфіковані екземпляри мали різні симптоми: прищепка — мозаїку, а підщепка — кільцеву плямистість вздовж стебла. За допомогою імуноблотингу було продемонстровано, що цей вірус не є серологічно спорідненим із *SOV*. Було визначено повну нуклеотидну послідовність геному *CMMoV*. Під час проведення філогенетичного аналізу генів, що кодують вірусну репліказу і транспортний білок *CMMoV*, було продемонстровано зв'язок цього вірусу з тобамовірусами, що інфікують огірки. Пізніше за результатами дослідження гена капсидного білка було встановлено тісний зв'язок *CMMoV* з тобамовірусами хрестоцвітих і пасльонових (Min et al., 2009). Нині *CMMoV* відносять до неklasифікованих представників роду *Tobamovirus* родини *Virgaviridae*. Єдиний штам вірусу *CMMoV-Kr* знайдено у Корей.

У 2011 р. з рослини *Aporcactus flagelliformis* вчені (Kim et al., 2012) виділили некроз-асоційований вірус апорокактуса плетеподібного (*Rattail cactus necrosis-associated virus, RCNaV*). Він спричинив некротичні ушкодження рослин. Геном вірусу був повністю секвестрований. Встановлено, що вірус належить до неklasифікованих представників роду *Tobamovirus*.

Незважаючи що вірус кактуса 2 (*Cactus virus 2, CV-2*) було вперше описано ще у 1959 р. (Brandes and Wetter, 1959), однак і натеper деякі властивості цього вірусу залишаються неохарактеризованими. *CV-2* належить до роду *Carlavirus* родини *Betaflexiviridae*. За своїми характеристиками вірус подібний до типових представників

роду (Fauquet et al., 2005). Довжина віріонів становить 650 нм, діаметр — 12 нм. Геном представлено однією лінійною молекулою РНК позитивної полярності. Перебіг ураження, зумовленого *CV-2*, є безсимптомним, проте іноді симптоми можуть проявлятися залежно від сезону.

Крім вірусів, що мають геном РНК позитивної полярності, кактуси також уражуються двома видами роду *Tospovirus*: вірусом некротичної плямистості бальзаміну (*Impatiens necrotic spot virus, INSV*) (Hausbeck et al., 1991) і вірусом плямистого зів'янення томатів (*Tomato spotted wilt virus, TSWV*) (Blockley et al., 2001).

У 1991 р. під час огляду теплиць в штаті Пенсільванія (США) у зразках кактусів *Schlumbergera truncata* з помірними симптомами вірусного ураження (хлороз, темно-зелені плями, некрози та спотворення стебла) або за їх візуальної відсутності було виявлено два штами *TSWV* (Hausbeck et al., 1991).

Віріони *TSWV* мають округлу форму, ізометричного типу симетрії, без помітних капсомерів, з ліпідною оболонкою, діаметром 85 нм. Геном представлено лінійною одноланцюговою РНК негативної полярності, що складається з трьох сегментів: S (2,9 тис. пар основ), M (5,4) і L (8,9 тис. пар основ). Сегменти M і S є амбісенсиовими. Вірус має широке коло рослин-хазяїв, уражує більш ніж 900 видів рослин. Передається механічно інокуляцією, щепленням, за допомогою векторів — комах (персистентно), зокрема *Thrips tabaci*, *T. setosus*, *T. parvi*, *Frankliniella schultzei*, *F. occidentalis*, *F. fusca* і *Scirtothrips dorsalis*; *Thysanoptera*. Розповсюджений у всьому світі.

У лютому 2001 р. у Великій Британії було описано інфікування рослин *Opuntia* sp. вірусами з роду *Tospovirus* (Blockley et al., 2001). У близько 80% 15-місячних рослин *Opuntia microdasys* var. *albata* спостерігалася поява маленьких (2–4 мм) та великих (1–2 см) некрозів на стеблах. Оскільки розплідник, де вирощувалися кактуси, був уражений квітковими трипсами (*Frankliniella occidentalis*), зразки рослин *Opuntia microdasys* var. *albata* були переві-

рені методом ELISA на наявність антигенів тосповірусів (*TSWV* і *INSV*), які передаються цим вектором. Крім того, ураження кактусів *INSV* було підтверджене з допомогою RT-PCR за використання *INSV*-специфічних праймерів.

Віріони *INSV* — ізометричні, мають оболонку, становлять 85 нм у діаметрі, округлі, без помітних капсомерів. Симптоми інфекції кактусових, зумовленої *INSV*, подібні до тих, що виникають за ураження *TSWV*. В інфікованих рослин спостерігається затримка росту, чорні або коричневі плями на стеблах. Передається вірус за допомогою вектора *Frankliniella occidentalis*, часто разом із *TSWV*.

У 2012 р. у Мексиці було описано появу вірусоподібних симптомів у рослин *Opuntia ficus-indica*: потовщення стебла та мозаїка. У подальшому з кладодій опунції були виділені частки у формі гнучких ниток довжиною 900–1700 нм. Виділений інфекційний агент за результатами біологічного тестування, електронної мікроскопії, аналізу наявності 2-л форм РНК та ЗТ-ПЛР було ідентифіковано як фітопатогенний вірус. Проте цей вірус не належав до відомих вірусів кактусових з родів *Tobamovirus*, *Potyvirus* та *Potexvirus* (Suaste-Dzul et al., 2012).

Отже, на сьогодні відомо 13 різновидів вірусів, що уражують рослини родини *Cactaceae* Juss.: п'ять — із роду *Potexvirus* (*CVX*, *OpVX*, *SchVX*, *ZyVX* і *PiVX*), чотири — *Tobamovirus* (*SOV*, *TMV*, *CMMoV* і *RCNaV*), по одному — із роду *Carlavirus* (*CV-2*) та *Carmovirus* (*SgCV*) і два — із роду *Tospovirus* (*TSWV* і *INSV*). Серед вірусів, що уражують кактусові, найбільш дослідженими є потексвіруси.

Залишаються нез'ясованими чинники формування аномалій (кристатних та мон-

строзних форм) у різних видів кактусів, чим може бути вірусна інфекція (Cai et al., 2002). Так, частки, подібні до вірусних, були ідентифіковані у екземплярах з «відьмовими метлами» рослини *Opuntia tuna*, хоча раніше вважали, що монстрозність (надмірне формування пагонів) у цієї рослини спричинено мікоплазмою — *Spiroplasma* sp. (Casper et al., 1970).

Вірусні захворювання є серйозною загрозою у вирощуванні лікарських рослин, оскільки завдають їм подвійної шкоди: зумовлюють істотне зменшення врожайів через пригнічений розвиток уражених рослин, а також значні зміни вмісту та складу біологічно активних речовин, що своєю чергою призводить до погіршення якості, тобто фармакологічної цінності сировини (Мищенко та ін., 2009).

ВИСНОВКИ

Слід наголосити, що на сьогодні, на жаль, досі не запропоновано ефективних засобів боротьби з вірусними інфекціями. Іноді, нехтуючи санітарно-епідемічними нормами, колекціонери не вилучають вірус-інфіковані рослини, що спричиняє зниження якості всієї колекції. До того ж вегетативне розмноження кактусів, що здійснюється без вірусологічного нагляду, може призвести до неконтрольованого поширення інфекції і, як наслідок, до збільшення в колекціях уражених вірусами особин. Проте цінність колекції кактусів визначається не лише її видовим складом, але й утриманням у ній рослин, вільних від вірусних патогенів. Саме тому своєчасне виявлення вірусів та постійний контроль стану популяцій цих культур є обов'язковою ланкою системи їх захисту від патогенів наведеної групи.